

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVII

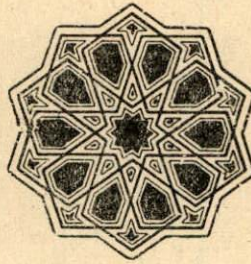

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVII

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
Prof.Dr. H. ATAY , <i>Kur'ân-ı Kerim ve Kudsiyet</i>	1
Prof.Dr. M.S. AYDIN, <i>Sürec Felsefesi Işığında Tanrı-Alem İlişkisi</i>	31
Prof.Dr. İ.A. ÇUBUKÇU, <i>Biruni</i>	89
Prof.Dr. H. YURDAYDIN, <i>İslâm Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu</i>	97
Doç.Dr. H. ALTINTAŞ, <i>İslâm Düşüncesinde Tasavvuf</i>	111
Doç.Dr. M. AYDIN, <i>Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış</i>	123
Doç.Dr. S. HİZMETLİ, <i>Tarihi Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi</i>	149
Doç.Dr. S. HİZMETLİ, <i>İslâm'ın Derûnî Tezâhürleri</i>	177
Doç.Dr. İ. KAYAOĞLU, <i>İslâm'da Adalet Mefhumu</i>	201
Doç.Dr. M. ŞİMŞEK, <i>Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar</i>	207
Doç.Dr. G. TÜMER, <i>Yehova Şahitleri Hareketi ve Bir Din Olup Olmadığı</i>	221
Doç.Dr. A. UĞUR, <i>Kemal Paşa Zâde'nin VIII. Defteri</i>	265
Doç.Dr. M.S. YAZICIOĞLU, <i>Mâtürîdî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması Ebû Mansur Mâtürîdî ve Ebu'l-Mu'in Neseî</i>	281
Yrd.Doç.Dr. M. BAYRAKTAR, <i>İbn Sînâ'da Varlık, Varoluşun Sebebi ve Varlığın Delili Olarak Aşk</i>	299
Yrd.Doç.Dr. M. BAYRAKTAR, <i>Al-Jahız and the Rise of Biological Evolution</i>	307
Yrd.Doç.Dr. S. EROĞLU, <i>Kur'an Hükümlerinin Hukuk Açısından Değerlendirilmesinde metod</i>	317
Yrd.Doç.Dr. M. KOŞTAŞ, <i>Doğu Arap Dünyasında Hukukî Modernleşmenin Birkaç Yönü</i>	327

Yrd.Doç.Dr. M. KOŞTAŞ, <i>La Laiscation De L'Etat Turc</i>	339
Dr. M. ATALAR, <i>İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Kitaphğında Mevcut Bulunan Tarihi Çalışmalarının Listesi</i> ..	347
Dr. M. ATALAR, <i>A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Genel Kitaphğı Yazmalar Bölümündeki Tarih Çalışmaları</i>	355
Dr. H. KIRBAŞOĞLU, <i>İbn Haldûn'un "Mukaddime"sinin Yeni Bir Tercümesi Üzerine (I)</i>	363
Dr. H. KIRBAŞOĞLU, <i>Mukaddime'ye Yazılan "Giriş" Bir İntihal mi? (II)</i>	399
Ar.Gör. Ali YILMAZ, <i>Yeni Tarama Sözlüğü</i>	415

OSMANLI CEMİYETİNDE PARA VAKIFLARI ÜZERİNDE MÜNÂKAŞALAR

Doç.Dr. Mehmet ŞİMŞEK

Vakıf, bir malî âmmenin mülkü hükmünde ve âmmeye hizmete matûf bir veya birkaç gâyeye devamlı olarak tahsis etmek şeklinde tarif edildiğine göre, hizmet sâhası, statüsü ve işleyişi farklı da olsa, tarihin her döneminde vakıf müessesesi varolmuştur. Vakıf eserlerin bazıları dinî, bazıları da ictimâî sâhadaki ihtiyaçlara cevap vermek gâyesi ile kurulmuştur. Her ne kadar vakıf fikri ve uygulaması çok eski devirlere kadar uzanıyorsa da vakıflar, İslâmiyetle birlikte hukûkî bir statüye kavuşmuş ve diğer islâmî müesseseler arasındaki yerini almıştır.¹ İslâm dininde âyet ve hadislerle övülüp tavsiye edilen “şadaka” veya “şadaka-yı câriye” sevâbına nâil olma arzusunun, vakıf müessesesinin zamanla kuvvetlenip islâm müesseseleri arasındaki sağlam yerine oturmasında ve nesilden nesile dinî ve ictimâî sâhalarda hizmet yarıtı veren vakıf eserlerin tesis edilmesinde büyük rolü olmuştur.

Türkler, İslâm Dîni ile müşerref olduktan sonra, bu dîne samîmî olarak bağlanmışlar ve dinî müesseselerin kurulmasında çok başarılı olmuşlardır. İslâmiyetle beraber hukûkî bir statüye kavuşan vakıf müessesesi, Türk sultanları, devlet adamları ve halk tarafından benimsenmiş, onlar tarafından tesis edilen bir çok ölmez eser vakıf şeklinde âmme hizmetine sunulmuştur. Meselâ Türk Emirlerinden Nîsâbûr Hâkimi Naşr b. Sebüktekin 420 / 1029 da Nîsâbûr’da Nâşriye adını verdiği bir medrese binâ etmiş ve bu medresenin yaşatılması için de birçok emlak vakfetmiştir. Daha sonra 458 / 1065-66 Bağdâd’da meşhur Nizâmîye Medresesi kurulmuştur. Aynı şekilde, İlhanlılar, Memlûkler, Selçuklular ve diğer Türk devletlerine ait tarihî vesikalar arasında da sayısız vakfiye veya kayıt bulunmaktadır.²

1 Fazla bilgi için bak: A.Himmet Berki, “Vakıfların tarihi, mahiyeti, inkişafı ve tekâmülü, cemiyet ve fetrlere sağladığı fâideler”, *Vakıflar Dergisi*, VI, s.9-10; Aynı yazar, “Hukûkî ve ictimâî bakımdan vakıf”, *Vakıflar Dergisi*, V, s. 9-10; Fuad Köprülü, Vakıf müessesesinin hukukî mahiyeti ve tarihî tekâmülü, *Vakıflar Dergisi*, II, s.1 vd.

2 Fuad Köprülü, a.g.makâle, s.14 vd.; *İslâm Ansiklopedisi*, “Vakıf”, B. Yediyltdz.

Vakıf kuran ilk Osmanlı Pâdişâhı Sultan Orhan (1324-1326)'dır. Onun İznik'te kurduğu vakıf medresenin ilk müderrisi Dâvûd-ı Kayserî olmuştur. Orhan Gâzî bu medresenin giderlerini karşılamak için ayrıca birçok emlak da vakfetmiştir.³ Sultan Orhan ile başlayan Osmanlı selâtin vakıfları, diğer Osmanlı pâdişâhları tarafından da birbiriyle yarışmasına devam ettirilmiş, bu hizmet yarışına devlet adamları ve halk da katılınca, imparatorluk toprakları bir uçtan bir uca çok faydalı hizmetler veren vakıf eserlerle bezenmiştir. Vakıf eserler, bilhassa devlet bütçesinin zayıfladığı zamanlarda, devletin hizmet götüremediği sâhalarda büyük bir boşluğu doldurmuş, âdetâ birer "hizmet supapı" vazifesi görmüştür; yani, devletin mâlî gücü zayıfladığı durumlarda, aksayan hizmetleri yürütmek üzere vakıflar devreye girmişlerdir.

Osmanlı vakıflarının tarihine bir göz atacak olursak, vakıfların hemen her sâhaya girdiğini ve büyük hizmetler verdiğini görürüz. Bunlar arasında câmi, tekke, mekteb, medrese, kitap, yol, köprü, çeşme, han, hastahâne, yurt, imâret ve çamaşırhâne gibi her türlü dinî ve ictimâî ihtiyaçlara cevap veren vakıf müesseseleri dışında, muhtaç kimselere nakdî yardımlar yapılması için tesis edilen para vakıfları da bulunuyordu.

Biz bu yazımızda, XVI. yüzyıl Osmanlı cemiyetinde para vakıfları konusunda cereyan eden münâkaşalar üzerinde duracağız. Bu konuya girmeden önce de, imparatorluk tarihinde arâzî vakıfları ile ilgili ilk defa ortaya çıkan huzursuzluklardan kısaca bahsedeceğiz.

Osmanlı tarihinde, vakıflar konusunda ilk hoşnutsuzluklar Fâtih Sultan Mehmet zamanında (1451-1481) başlar. Fâtih, bazı arâzilerin vakıf usûlünü şeriata aykırı bularak, bu vakıf arâzileri hazîne adına istimlak etmiştir. Çünkü, ona göre, bu vakıf arâziler mîrî arâzî statüsünde devlete ait olup devlet malı ile kişilerin özel hayır kurumları ihdâs etmesi doğru ve hukûkî değildi. Bunun dışında, temeli mîrîliğe dayanan vakıf arâzilerin istimlak edilmesinin en mühim sebeplerinden biri de, bu çeşit vakıfların hazîne zararına işlemesi ve bütçenin zayıflığı idi.⁴

Halil İnalçık'a göre ise, Fâtih böyle çok önemli bir kararı, askere olan ihtiyacını karşılamak için almıştır.⁵

M.N. Beldiceanu, Fâtih'in bu şekilde davranmasının sebeplerini şu şekilde sıralamaktadır:

3. A. Himmeth Berki, "Vakıf kuran ilk Osmanlı pâdişâhı", *Vakıflar Dergisi*, V, s. 127-28.

4 Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimâî Tarihi*, Ankara 1971, II, s. 273.

5 *Belleten*, XI, s. 965.

- 1- Tımarlı asker sayısının azalması,
- 2- Devletin mâlî durumunun zayıflaması,
- 3- Aralarında tarikat mensuplarının da bulunduğu arâzî sahiplerinin, hazînenin ve ordunun zayıflamasına mukâbil, kuvvetlenmeleri,
- 4- İslâm hukuk ve adâletini uygulama arzusu.⁶

Fâtih Sultan Mehmet'in o zamana kadar uygulanagelen vakıf geleneğini değiştirerek, vakfedilen mîrî arâzileri istimlâk etmesinden sonra, vakıflar sayesinde geçinen "mürteziğa" sınıfı kötü duruma düşmüş ve hâlimden şikâyet etmeğe başlamıştır. Bu şikâyetlere rağmen Fâtih, uygulamasından vazgeçmemiş, mürtezikanın sızlanması II. Bâyezid (1481-1512) zamanına kadar devam etmiştir. Bu sultan, Fâtih tarafından istimlâk edilen vakıf arâzileri vakıf kurumlarına geri vermiştir.⁷ Araştırmalarımıza göre, bu tarihten sonra arâzî vakıfları konusunda pek münâkaşaya rastlanmıyor. Ancak, Osmanlı Devleti zayıflamağa başladıktan sonra, devleti eski gücüne kavuşturmak için alınması gereken tedbirleri ihtivâ ve tavsiye eden "lâyihalar"ın yazılmağa başladığı XVII. yüzyılda, lâhiya muhteviyâtı içinde, Koçi Bey'in arâzî vakıflarını ilk defa ciddî ve cesur bir şekilde tenkid ettiğini görüyoruz. O, zamanın sultanına sunduğu "lâyiha"sında, vakıflarda süüistimallerin yapıldığını şu satırlarda açıkça ifade ediyordu:

"Bir adam ki din ve devlete lâyük hizmet görmeye... Memleket değil hattâ bir köy dahi fethetmeye... Yalnız pâdişah yakını olmakla nice yüzyıl o fetholunmuş memlekette devlet hazînesine âit birçok köy ve tarlaları birer yolunu bulup, kendine ve evlâdına mülk ettirse, sonra didikleri yeri vakfedip, bazılarını dahi vakıf adıyla evlâdına gelir sağlayan mal ve yapı yaparsa, o çeşit vakıf nasıl sahih olur? Ve onu "bis-millah" diye yemek nasıl câiz olur?"⁸

Arâzî vakıfları ile ilgili münâkaşa ve hoşnutsuzluklar, mülkiyeti devlete âit olanlar (mîrî arâzî) ile onların gelirleri konusunda cereyân etmiştir; yani bir malın vakfedilebilmesi için, her şeyden önce, o mala meşrû olarak sahip olmak gerekir. Bir malı ancak o malın gerçek sahibi vakfedebilir, başka bir deyimle, sahibi olunmayan bir mal vakfedilemez.⁹ Koçi

6 M.N.Beldiceanu, "Recherches sur la réforme foncière de Mehmed II", in *Acta Historica*, Monachii 1965, IV, s. 39.

7 M.Akdağ, a.g.e., s. 273-74.

8 Koçi Bey, *Risâle*, Zuhuri Danışman tarafından sadeleştirilmiş baskı, İstanbul 1972, s. 58.

9 Furuzan Selçuk, "Vakıflar (başlangıçtan 18. yüzyıla kadar)", *Vakıflar Dergisi*, VI, s. 21-22; M. Akdağ, a.g.e., s. 261 vd.

Bey bu konuda, bu çeşit vakıflara karşı çıkararak, şu açıklığı getirmektedir:

“Evvelâ o çeşit kimselere hazîne hakkını temlik, şer'an câiz olmak gerektir ki, vakıf olunması sahih ola... Bir işin aslı bâtil olursa, fer'i nasıl sahih olur? Bu çeşit temlikler hazîne hakkıdır. Gâzilerin ve döğüşenlerin hakkıdır”.¹⁰

Biz burada, arâzî vakıfları ile ilgili daha fazla ayrıntıya girmek istemiyoruz,¹¹ çünkü bu konu, para vakıfları ile ilgili bu araştırmamızın dışında kalmaktadır. Biz burada sadece arâzî vakıfları ile ilgili bazı hoşnutsuzlukları ve uygulamaları belirtmekle iktifâ ettik.

Para vakıfları konusundaki münâkaşa ve ihtilâflar, arâzî ve emlak vakıfları ile ilgili olanlara nisbetle daha canlı ve sert olmuştur. Ayrıca, her iki taraf da, yâni hem para vakıflarına karşı olanlar hem de para vakıflarını savunanlar, birbirlerini bid'atçılıkla ithâm etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğunda para vakıflarına şiddetli karşı çıkanlardan birisi, belki de ilki, Çivi-zâde Muhyiddin Efendi (ö. 954 / 1547)'dir. O, şeyhülislâmlık makâmından alınarak, tenzilen, Rumeli kazaskerliğine tayin edildikten sonra¹², Rumeli'de para vakıflarını yasaklıyarak cemiyette bazı huzursuzlukların doğmasına sebep oldu; çünkü, o zamana kadar alışlagelen ve dinî hüviyeti olan bir geleneğin ortadan kaldırılmak istenmesi halkı tedirgin etti. Çivi-zâde, para vakıflarını yasaklamaları

10 Koçi Bey, a.g.e., s. 58.

11 Bu konuda fazla bilgi için bak: Bahaeddin Yediıldız, *İstitution du vaqf au XVIIIe siècle en Turquie*, Doktora tezi, Sorbonne 1975, s. 90; M. Gatteschi *Etude sur la propriété les foncière, les hypothèques et les waqfs*. Alexandrie 1896.

12 Çivi-zâde, 1539 da Sa'dî Efendi'nin yerine şeyhülislâm olarak tayin edildi. Bu makamda üç sene dokuz ay kadar vazife gördükten sonra 1542 de bu görevden alınarak yevmi 200 akçe ile tekâüt edildi. Osmanlı tarihinde azledilen ilk şeyhülislâm Çivi-zâde'dir. Azil sebebi konusunda iki ayrı rivâyet vardır. Bunlardan birisi, mest üzerine mesh etmenin câiz olmayacağına dâir verdiği fetvâdır. O, mesh hakkında hanefî imâmların açık görüşleri olmadığı kanatına vararak, fetvâsını şâfiî imâmların görüşlerine istinâden vermiştir. O zaman Rumeli kazaskeri bulunan Ebussuûd Efendi onun fetvâsını meşrû bulmayarak divân-ı âlîde reddetmiş, sadr-ı a'zam Rüstem Paşa da bu tartışmayı zamanın pâdişahı Kanunî Sultan Süleyman'a iletmiştir. Pâdişah mesh meselsine vâkıf olduğundan, Çivi-zâde'nin hatâh olduğunu düşünür ve ulemânın ileri gelenlerini toplayarak, Çivi-zâde'nin verdiği fetvânın doğru olup olmadığına araştırılmasını emreder. Toplanan âlimlerin, müzâkere sonunda, onun fetvâsını geçmiş ulemânın görüşlerine aykırı bulmaları üzerine şeyhülislâmlıktan azledilir. Diğer rivâyete göre ise, Çivi-zâde'nin, Muhyiddin 'Arabî ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî gibi bazı mutasavvıfların görüşlerine karşı çıkması ve hattâ bunların küfürlerine kâni olmasıdır: (*İlmiye Sâlnâmesi*, İstanbul 1334, s. 361; İbrahim Peçevi, *Târih*, sâdeleştirilmiş baskı, İstanbul 1968, I, s. 34; Lütfi Paşa, *Târih*, İstanbul 1341, s. 390; Âli Efendi, *Kunhu'l-ahbâr*, İstanbul Üniversitesi Kütb., no. 5959, vr.359 a).

için, bu çeşit vakıfların gayr-ı meşrû' olduğunu gösteren fetvâsını idârî ve dinî sorumlulara gönderdi.¹³

Zamanın şeyhülislâmı Ebussuûd Efendi (ö. 982 / 1574) bu duruma müdâhale ederek, asırlardır halkın faydasına çalışmış ve yerleşmiş olan vakıf müessesesinin lüzûmunu açıkladı. Böyle faydalı bir müesseseyi yok ederek, asırlardır yerleşmiş olan idârî ve ictimâî düzeni alt-üst etmemek gerektiğini söyledi. Bu meseleyi halletmek gâyesi ile de geçmiş ulemânın görüşlerine ve mûteber kaynaklara dayanarak bir de risâle yazdı.¹⁴ Ebussuûd Efendi'nin bu fetvâyı yazmaktan muradı, bütün islâm ülkelerinde mevcut bulunan böyle faydalı bir müessesenin devamını sağlamaktı.¹⁵

Çivi-zâde'nin para vakıflarına karşı çıkışı üzerine, bu vakıfların meşrû olduğuna inananlarla, bu vakıf gelirleri ile geçinenler arasında hoşnutsuzlukların başgösterdiğini o devrin kaynaklarından öğreniyoruz. Bunlardan birisi de, Sofya Halvetiye Tarikatına mensub Şeyh Bâli Efendi (ö. 960 / 1552)'dir. O, bu konu ile aktif bir şekilde ilgilenmiş, zamanın sultanına, Çivi-zâde'ye ve Mevlânâ Şâh Çelebi adına birine ayrı ayrı mektuplar göndererek bu vakıfların devam etmesi gerektiğini söylemiştir. Cesâretle kaleme aldığı bu mektuplardan bazı bölümleri, hem oldukça karakteristik olması hem de bir tarikat şeyhinin bu konudaki fikirlerini öğrenmek bakımından, burada zikretmeyi uygun gördük.

Pâdişâha gönderilen mektup:

"Devletlü pâdişâhım, ...Rumeli kazâskeri etrâf-ı memâlike hükmi şerif irsâl eyledi "min ba'd amel olunmasın, sahîh değıldir" deyû, semi'nâ ve eṭa'nâ, muftiyyu'z-zamân ve ulu mollalar fetvâ gönderirler "sahîhdir, amel olunsun" deyû, bu sebebden ulemânın ve sulehânın ve fukarânın ve sâhib-i hayrâtın ahvâli müşevveş oldu, ve hatırları perişandır. Ne tarafa gidesin bilmezler, cümle hayrettedirler. Ve avâmu'n-nâs "bu bir bâtil ve haram fiildir" demeğe sebep oldu. Hâşâ ki eyle ola, Rumeli feth olalı amel olunur. Ulemâ ittifâkı ve pâdişahlar emriyle üç yüz yıla karîb târih bulundu amel olagelmiş, bazı kuzâtın berâtında yazılmış "mevâzı-ı ihtilâfâtta olan mesâilin akvâsiyle amel idesin, kavli za'ff ile amel etmiyesin, illâ vakf-ı derâhimde amel idesin, za'ffdir deyû terk

13 Nev-i-zâde, *Zeyl-i Şakâyıķ-ı Numâniye*, İstanbul 1268, s. 186; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, İstanbul 1941, I, s. 898.

14 *Risâle fi vakfi'n-nuķûd ve cevâzihi*, Süleymâniye kütb., Bağdath Vehbi böl., no. 477/1; *Risâle vakfi'n-nuķûd*, Süleymâniye kütb., Düğümlü Baba böl., no. 449, vr. 105b-119b.

15 Kâtib Çelebi, a.g.e., I, s. 898.

etmiyesin” demiş. Hâşâ ki ümmet-i Muhammed’in ulemâsı arasında bir hatâ üç yüz yıl karar eyleye. Ümmet-i Muhammed’in dünyâsına ve âhiretine zararlı emir (iş) üç gün karar eylemez. (...) budur ki, biz vakf-ı derâhimi hak biliriz ve akvâ biliriz, bunu men’ eylemeyi günâh-ı kebâirden biliriz. Eğer bu ilmimizin ve bu i’tikâdımızın hilâfı zâhir olursa bir delil-i akvâ ile rücû’ ederiz. Pâdişâhım, bunu men’ eylemekte ikiden birinin hatâsı mukarrer olur. Ya ibtidâ-yı tarihten bu zamana gelince cümle ulemânın hatâsı lâzım gelir, ya men’ eyleyen kimesnenin hatâsı lâzım gelir. Amma men’ olunmayub hâlinde koyuncak hiç kimseye hatâ lâzım gelmez. Pâdişâhım, bir bahs getirelim onunla şübhe kat’ olunsun. Pâdişâhımdan istifsâr ederim ne buyururlar ol cum’anın hakkında ki: Vakfına müstahak çıktı, şer’ ile sâbit oldu, mülküne hükmolundu. Yâhut vakfı zâyî’ oldu, cum’a cihetsiz kaldı. Ol sebebden hatib ve müezzin ferâgat eyledi, cum’a namazı terk olundu. Bir kimesne malından otuz bin akçe ifrâz eyledi. Ol akçe ile satın alub ol câmi’e vakfeylemek için mümkün olmadı, bulunmadı. Pâdişâh hazretleri ne buyururlar. İmâm Züfer kavliyle amel olunsun, ol akçe vakf olunsun, ol câmi’ onunla ihyâ olunsun mu, yoksa İmâm A’zam kavliyle amel olunsun, ol açkçe vakf olmasun, ol câmi’ kapansun, namaz kılınmasun, harâbe-müteveccih olsun. Cevâb virub Pâdişâh hazretleri müsâb olalar. Bunun gibi ahvâl ile memleket mübtelâdır. El-ân bir câmi’ bu hâl ile mevcûddur.”¹⁶

Yukarıda, Bâli Efendi’nin Pâdişâha yazdığı mektuba bir göz atacak olursak, onun, para vakıflarının büyük faydaları olduğuna, bilhassa dîni hizmet veren müesseselerin bu çeşit vakıflarla ayakta durduğuna ve teâmül-i nâsa uyararak bu çeşit vakıfların işletilmesinin gerektiğine pâdişâhı inandırmaya çalıştığını görürüz.

Rumeli Kazaskeri iken para vakıflarını yasaklayan Çivi-zâde’ye yazdığı mektuptan seçtiğimiz bazı bölümler:

“Mü’min kardeş... üç yüz yıla karîb amel olagelmıştır. Müctehid kavli eğer zayıf dahi olursa men’ eylemek şer’i değildir bid’attır. ... İstidâre-i zamâna tâbi’ olmak lâzımdır. Bazı ahkâmda şer’atın bazı ahvâli muktezâ-yı zamâna tabi’dir. Eyu (iyi) gidiver, âlemi karıştırma, ızdırab verme, fitneye bâis ola. Eğer vakf-ı nukûdun men’ine şer’an bir delil bulmak istersen müyesser değildir, bulamazsın. Emek harceyleme. ... Bu meseleyi hâline ko, men’ eyleme, nice geldi ise öyle gitsin. Aziz ve kuvvetli meseledir. Ümmet-i Muhammedin dünyâsının ve âhiretinin ma’mûr olmasına sebebdir. Erkân-ı islâmın rûkn-i a’zamından birisin

¹⁶ Vakf-ı nukûd husûsunda olan hazâyâdan, Süleymâniye kütb., Esad Ef. Medresesi böl., no.188/6, vr. 38b-40a.

kat' eyleme. Harac ve muzâyaka ve bid'at ve dalâlet ihdâs eyleme ... Mü'min kardeş Rumeli'nin ba'zı imâretleri ve ba'zı medârisi ve ekser mesâcidi ve câmi'i evkâf-ı nukûddur, cümle at ahırî olmak mukarrer oldu ve min ba'd ma'mûr olmak müyesser olmaz ve şehirlerin ve kasa-bâtın suları evkâf-ı nukûddur, kurumak mukarrer oldu ve min ba'd yeniden imâret ve mesâcid ve medâris ve dahi bunların emsâli hayrât-tan ne ki var olursa gâyet az vâki' olur ve dahi nice yerler ola ki halkı ne dîn ve ne islâm ,ömürleri behâyim gibi gele geçe. Vakf-ı nukûdu men' etmekten hâsıl budur bilmiş olasın."¹⁷ ...

Yukarıdaki mektupta dikkatimizi çeken hususlardan birisi, üç yüz yıldır teâmül-i nâs hâlindeki bir uygulamanın kaldırılması ile cemiyette fitne ve karışıklığın zuhur edeceği, diğeri de vakıflar sayesinde hizmet veren kurumların yok olacağıdır. Bu olumsuz neticelerin doğmaması için de, Bâli Efendi'nin Çivi-zâde'ye teklifi, para vekıflarını yasaklayan fetvâsından geri dönmesidir.

Sofyalı Bâli Efendi'nin Mevlânâ Şâh Çelebi'ye yazdığı mektubun da bazı bölümlerini buraya ahyoruz:

"Birâder-i aziz, gözlerin öpüp selâm ve duâ etdikden sonra hayır duâyâ müdâvim biline. Ba'dehu ma'lûm ola kim, eğer Çivi-zâde Efendi, Rumeli'nde âyin-i islâm ne vechle ikâmet olunmuşdur bileydi, vakf-ı derâhime hatâ eylemiş bilirdi. Ne kadar hayrât-ı vakfiyye var ise ekseri sâfi vakf-ı nukûddur. Hakk Teâlâ'nın Ümmet-i Muhammede in'âm ve ziyâfetidir. ... Ba'dehu ma'lûm ola ki, şöyle istimâ' olundu kim Çivi-zâde Efendi vakıfıdan sadakaya 'udül eyleye, andan vakfa duhûl oluna, ve hâzâ hata' fevk el-hata', el-evvel bunun aynını Hünkâr Hazretlerine anlatın, men' eylemeyince memnû' olmaz. Emr-i mubâhu haram eylemek, bilâ zarûret-i şer'iyye, şer'i değildir, vebâldir. Sadaka sadakadır, vakf vakf (dır). Halt eylemek ve istilâh-ı fukahâyı tebdil ve tağyîr câiz değildir."¹⁸

Sofya'dan yazılan yukardaki mektuptan, Mevlânâ Şâh Çelebi'nin İstanbul'da oturduğunu ve pâdişâha yakın bir kimse olduğunu anhyoruz. Pâdişâha yakın olması hasebiyle de onu iknâ ederek Çivi-zâde'nin para vakıflarına karşı verdiği fetvânın uygulanmasını durdurması için Şâh Çelebi'den yardım istediğini öğreniyoruz.

Her üç mektubun muhtevâsından, para vakıflarının büyük bir halk hizmeti gördüğü ve bu çeşit vakıfların yasaklanmasıyla da halka hizmet

17 A.g.e., vr.45a-47a.

18 A.g.e., vr.52a-54b.

veren vakfa dayalı müesseselerin kapanması sonucu halkın zarar göreceği meselesi üzerinde ısrarla durulduğu anlaşılmaktadır. Bir de vakıflardan faydalanarak geçimini temin edenlerin telaş ve korkusunu düşünecek olursak, para vakıflarının yasaklanması ile cemiyette meydana gelen huzursuzluğun derecesini alnamiş oluruz.

Bize öyle geliyor ki, Ebussuûd ile Çivi-zâde arasındaki görev değişikliğinden sonra, Çivi-zâde, Ebussuûd'un bazı görüşlerine karşı çıkarak onu mahcub etmek ve ondan daha âlim olduğunu göstererek bu görev değişikliğini yapan ilgililere, bu değişikliğin adâletsiz olduğunu göstermek istemiştir. Netice olarak da para vakıfları üzerindeki münâkaşalar hızlanmıştır. Çivi-zâde'nin fetvâsının sosyal müesseselerin işleyiş ve hizmetlerini olumsuz yönde etkilemiş olduğu muhakkaktır; zira vakıflar cemiyette çok yaygındı ve mühim hizmetler ifâ ediyordu. Yukarda zikrettiğimiz ve bazı pasajlarını verdiğimiz Bâli Efendi'nin mektubundan da bu durum açıkça anlaşılmaktadır.

Para vakıflarına karşı çıkanlardan birisi de Birgivi Mehmed Efendi (ö. 1573) olmuştur. Buna karşı Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi, önde gelen hanefî fıkıhçılarından İmâm Züfer (158 / 775), el-Serahşî (483 / 1090) ve Burhânu'd-dîn 'Alî (592 / 1196-97) gibi fıkıhçıların görüşlerine de dayanarak para vakıflarını müdâfaa etmiştir¹⁹.

Birgivi Mehmed Efendi, Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin fetvâsına reddiye olarak yazdığı *es-Seyfu's-sârim li ibtâlî vakfi'n-nukûd* adlı eserinde bu konudaki görüşünü açık bir şekilde ortaya koyarak şöyle söyler: "Zamanımızın Şeyhülislâmı, içerisinde ölüme ve vasiyete bağlı olmayan para vakıflarının lüzûm ve meşrûlûğunu savunduğu bir risâle te'lif etmiştir. Şerîa'tı tatbîk etmekle mükellef olanların aldanmamaları ve ilâhî mükâfâta nâil olmayı umarken günâha girmemeleri için yapılan hatâları göstermek benim vazîfemdir. Hakikatı kabul etmezlerse Allah'ın affına mazhar olamayacaklardır. Bu risâlenin muhteviyâtı uygulamaya lâyık değildir. ... Bu risâle fitne ve munkere sebep olur. Bu gelenek nehy-i 'ani'l-munker yapmağa kâdir olanlar tarafından değiştirilmelidir. Fakat, ister cehâlet ister korku veya imân zayıflığı sebebiyle olsun, bunu yapabilecek kimse göremiyorum. Bu sebeble, hem yazılı hem de sözlü olarak bu vazîfeyi yapma işi bize düştü."²⁰

Ebussuûd Efendi'nin fetvâsından sonra Kâdı Bilâl-zâde, Birgivi'yi iki yüzlü olmakla ithâm etti. Bunun üzerine Birgivi, 972 / 1564-65 de,

19 *Risâle fi vakfi'n-nukûd ve cevâzihi*, Süleymâniye kütb., Bağdath Vehbi böl., no. 477/1.

20 Süleymâniye kütb., Esad Ef. böl., no.1581, vr.6b.

İkâzu'n-nâimîn ve ifhâmu'l-kâsirîn adlı bir risâle daha yazdı. Bununla da kalmayarak, içerisinde para vakıflarına karşı çıkış sebeplerini sıraladığı bir başka risâle daha kaleme aldı. Bu risâlede para vakıflarının helâl olmadığını şu şekilde açıklar: “Para vakıfları bizim fakihlerimiz nezdinde helâl değildir. İmâm Züfer’e atfedilen bir görüş vardır ki o da zayıftır. Ebû Hanîfe ve Züfer’e göre vakfın helâl olmasının şartı, vasiyete bağlı değildir. Zamanımızın kaduları, İmâm Züfer’in görüşünü benimzediklerini söylemektedirler ki, bu müteber değildir. İmâm Züfer, vakfın lüzûmuna kâil olsa bile, zamanımız kadularının görüşleri makbûl değildir; zira onlar rüşvet almaktadırlar. ... Parayı işletmek (borç verilen paraya karşılık fazla para almak, murâbahacılık) haram olup murâbahacılar tarafından icâd edilmiştir; hattâ ulemâ onların mel’ûn olduğunu, Hz. Peygamber de zelil ve düşmanlarına mağlûb olacaklarını söylemiştir. “Menfaat karşılığı borç verilen her para fâizdir” hadis-i şerifine göre, para vakfı dinî amel görünümünde bu dünyâ için menfaat sağlıyor. İşte bunun için para vakfı yapanlar günâhkârdırlar.”²¹

Burada üzerinde durulması gereken hususlardan birisi de, Birgîvî’nin fâiz (ribâ) üzerinde ısrarla durmasıdır. O, bazı âlimlerin mahzur görmediği parayı işleterek para kazanmağa (murabâhacılığa) karşıdır. Bu konuda müsâmahakâr görüşü benimseyen âlimler fâiz tâbirini kullanmaktan bilhassa kaçınmışlar, onun yerine “*r i b h*” veya muâ‘mele-yi şer‘iyye gibi tâbirler kullanmayı tercih etmişlerdir.

Yukarıdaki bilgilerden ve bu konudaki kaynakların incelenmesinden Osmanlı Devletinin para vakıflarına müsâade ettiğini, belki de, bu sebeble devletin, umûmiyetle, şeyhülislâmlik makâmına bunu hoş gören âlimleri tayin ettiğini anlıyoruz. Osmanlı şeyhülislâmları, zamanın şartlarına ve cemiyetin ihtiyaçlarına göre, teorideki yasakları uygun şekilde tefsir etmeğe çalışmışlardır. Arapçada bu metoda *hile* denilmektedir. Osmanlı Devletinin resmî mezhebi durumunda olan hanefî mezhebi, diğer mezheblere nazaran, bu konuda, daha serbest görüşlere sahiptir; bilhassa *meşâlih-i mürsele* (cemiyetin menfaati) söz konusu olduğu zaman. Vakıf paraların işletilmesini hoş gören âlimler bunu bir *şer‘î mu‘amele* olarak kabul ediyor, devlet de bunu destekliyordu.²²

Diğer taraftan şunu da belirtelim ki, araştırmalarımıza göre, bu tür vakıflara karşı olan şeyhülislâma rastlamadık. Çivi-zâde de bu va-

21 *İkâzu'l-hâlikîn*, Süleymâniye kütb., Kasıdecî-zâde böl., no.682/14, vr.121 vd.

22 Daha geniş bilgi için bak: B.Yediöldüz, a.g.e., s. 144 vd.; Ö. Nasuhi Bilmen, *Istîlâhât-ı Fıkhiye Kâmusu*, İstanbul 1952, IV, s. 301.

kıflara şeyhülislâm iken karşı çıkmamış, bu görevden alındıktan sonra karşı çıkmaya başlamıştır. Ebussuûd ,vakıf paraların işletilmesinin sahih bir muâmele olduğunu söylerken, Kemâl Paşa-zâde (ö. 1534) de “bu hile Allah’ı aldatmak için icâd edilmiş bir muâmeledir” diyenlerin “ta’zîr edilmeleri ve imanlarını yenilemeleri gerektiği” şeklinde bir fetvâ vermiştir.²³

Para vakıfları ile ilgili bir de risâle yazan Kemâl Paşa-zâde, bu risâlesinde şu görüşlere yer vermiştir: “Fahrüddîn Kâdîhân (592 / 1196) İmâm Züfer’den naklen paranın, gıdâ maddelerinin, ölçülen ve tartılan şeylerin vakfedilmesinin câiz olduğunu söyler. El-Merğmânî (593 / 1197) *el-Hidâye* adlı eserinde, İmâm Muhammed (189 / 805)’e göre, teâmül hâlinde ise, menkûlün vakfının câiz olduğunu; İmâm Ebû Yûsuf (182 / 798) ise, hadîsin sâdece at ve silâhların vakfı ile ilgili olup diğer menkûlâtın bunlara kıyâs edilemeyeceğini söyler. Yine İmâm Muhammed’e göre, kâidenin teâmül karşısında terkedileceğini, mushaf ve çapa gibi menkûl şeylerin vakfı konusunda teâmül olduğunu söyler. Naşr b. Yahyâ, mushafa kıyâs ederek kitaplarını vakfetmiştir ki bu sahihtir. Çünkü herkes bu kitapları okuyup onlardan istifâde edecektir. Büyük şehirlerdeki fukahânın çoğunluğu da İmâm Muhammed’in görüşünü benimsemiştir. Teâmül yoksa menkûlün vakfı câiz değildir.

“İmâm Züfer’e göre ise, paranın, gıdâ maddelerinin, ölçülen ve tartılan şeylerin vakfı câizdir. Biz de para vakıfları konusunda, âcizâne, İmâm Züfer’in görüşünü kabul etmekteyiz. Çünkü buna insanların ihtiyacı vardır. İhtiyâc karşısında kıyâs terkedilir. “Şu kadar ölçek buğday vakıftır” denilince câiz olduğuna göre, paranın vakfedilmesi haydi haydi câizdir. İmâm Züfer’in görüşü *istihsan* prensibine dayanır. Bu konuda imâmlar arasındaki ihtilâf zaman ve mekân şartlarından ileri gelmektedir. Bu âcize göre aslında bu mesele, ihtilâf konusu değil, bilakis üzerinde ittifak edilmesi gereken bir konudur. Yâni ilk hanefî imâmları bugün yaşamış olsalardı, insanların teâmülünü gözönüne alarak, İmâm Züfer gibi para vakfının cevâzına fetvâ verirlerdi. Çünkü bir akara tâbî olarak vakfedilen dükkanlar çeşitli yangınlar dolayısıyla zarar görmekte ve yıkılmaktadır, para ve benzeri ise böyle değildir. Nitekim Hz. Ömer, ganîmet malından müellefe-i kulûba hisse vermemiştir. Halbuki Hz. Peygamber (S.A.) ve Hz. Ebû Bekr ganîmet malından onlara hisse vermişti. “Vakıfta devamlılık şarttır, dirhem ve parada devamlılık yoktur” denemez. Çünkü para, bir cins olarak devamlılık arze-

23 Ö.L. Barkan-E.H.Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, 953 (1546) *Tarihli*, İstanbul 1970, s. XXXIII-XXXIV.

der, bu da devamlılık yönünden vakıf için yeterlidir. Nasıl s e l e m 'de mal mevcûd olmadığı hâlde, teâmül ve ihtiyac bulunduğu için akid sahih oluyorsa, para ve benzerlerinin vakfı da teâmül ve ihtiyâc dolayısıyla sahihtir. "Vakfın târifi para ve benzerlerini kapsamaz. Çünkü vakfın târifinde geçen 'ayn sözü misli malları târif dışı bırakır" denecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Ebû Hanîfe'nin vakıf târifinde geçen 'ayn sözü şey anlamına gelebilir ve vakıf, bir şeyin Allah'ın mülkü veya vâkıfın milki olmak üzere alıkonulmasını ifade edebilir, bu da İmâm Züfer'in, para vakfının câiz olduğu görüşüne muhâlif olmaz. Çünkü akl başında olan bir kimse, vakfın târifinde geçen 'ayn sözünden hareket ederek para vakfının câiz olmadığını söyleyemez ve İmâm Züfer'in görüşüne karşı çıkamaz."²⁴

Para vakıfları konusunda devletin görüşü, yukarıda verdiğimiz risâle muhteviyâtı paralelinde olup, hem cemiyet içerisinde bu çeşit vakıflar ile kurulmuş müesseselerin oldukça fazla yekûn tuttuğunu, hem de devlet müesseselerinde çalışan görevlilerden çoğunun bu vakıflardan ücret aldığını kaynaklardan öğreniyoruz. Meselâ, müderrislerin çoğu maaşlarının bir kısmını veya tamamını, ders verdikleri medreselerin vakıflarından alıyordu. Sultân II. Bâyezid (1481-1512), İstanbul'daki medresenin vakfiyesine, medresede şeyhülislâmların bir gün ders vermesi şartını koymuştu. Bu medresede ders okutan şeyhülislâmlar, maaşlarından ayrı olarak, medrese vakfından da para alıyorlardı.²⁵ Hattâ şeyhülislâmlardan para vakfı yapıp, vakfiyesine bu paranın muâmele-i şer'iyeye ile işletilmesi şartını koyanına bile rastlıyoruz. Meselâ, Şeyhülislâm Sa'dî Efendi (ö. 942 / 1538), 10.000 akçelik bir vakıf tahsis ederek, vakfiyesine bu paranın muâmele-i şer'iyesinden elde edilen gelirinin (fâiz), her gün iki kişinin ebeveynlerinin mezarları başında Kur'ândan birer cüz okumaları karşılığında, bir hâfızlar mektebinin (dâru'l-kurrâ) şeyh ve talebelerine verilmesi şartını koymuştu.²⁶

Netice olarak, yukarıda verdiğimiz bilgilerden Kemâl Paşa-zâde, Ebussuûd ve Sa'dî Efendiler gibi XVI. yüzyıl şeyhülislâmlarının para vakıfları konusundaki görüşlerinin müsbet olduğunu risâle, fetvâ ve bizzat para vakfı kurmalarından anlıyoruz.

Yukarıda ismi geçen XVI. yüzyıl şeyhülislâmlarından aşağı yukarı bir buçuk asır kadar sonra şeyhülislâmlık makamına geçen XVII. yüzyıl

24 *Risâle fi cevâz-ı vakfi'd-derâhim ve'd-denânir*, Süleymâniye kütüb., no. 708/36.

25 M.Akdağ, *Celâli Karışıklıkları*, Erzurum 1963, s. 22; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, Ankara 1965, s. 205.

26 Ö.L.Barkan-E.H.Ayverdi, a.g.e., s. XXXII.

şeyhülislâmlarından Feyzullah Efendi (ö. 1687) ve Ali Efendi (ö. 1691)'nin de verdikleri fetvâlardan, para vakıflarına ve bu vakıf paraların mu'âmele-i şer'îyye ile işletilmesine taraftar olduklarını anhyyoruz. Bu konuda verdikleri fetvâlardan ikişer misâl vereceğiz:

Ali Efendi'nin iki fetvâsı:

1- "Bir kadın bir adama bir sene vâde ile borç verdiği parası için mu'âmele-i şer'îyye ile *ribh* alsa, bu *ribh* borç veren kadına helâl olur mu?"

el-Cevâb: Olur."²⁷

2- "Bir kimse mütevellisi olduğu vakıf paradan, mu'âmele-i şer'îyye ile bir kadına onu onbir buçuktan (% 15) borç verse, müddeti sonunda *ribh* (fâiz) kadından almağa muktedir olur mu?"

el-Cevâb: Olur."²⁸

Feyzullah Efendi'nin iki fetvâsı:

1- "Bir kimse diğer bir kimseye *istirbâh* kasdı ile onu onbir buçuktan (% 15) borç verip, sene sonunda *ribh* borçludan almağa kâdir olur mu?"

el-Cevâb: Olur."²⁹

2- "Zeyd, mütevellisi olduğu vakıf paralardan 'Amr'a mu'âmele ile verdiği akçe için bir sene tamâmına kadar onu on üç (% 30) hesabı üzerinden şu kadar akçe *ribh* ilzâm edip, sene sonunda bu *ribh* 'Amr'dan dâvâ etse onu onbir buçuktan (% 15) ziyâdeye dâvâsı dinlenir mi?"

el-Cevâb: Olmaz, memnû'dur."³⁰

Yukardaki fetvâlardan, bu iki şeyhülislâmın da para vakıfları ve bu vakıf paraların mu'âmele ile işletilmesine taraftar olduğunu anladığımız gibi, ayrıca, Feyzullah Efendi'nin ikinci fetvâsından yüksek oranda bir fâize de müsâde edilmediğini açıkça görüyoruz³¹.

Osmanlı sultanları da bir kısmı arâzî ve emlak diğer bir kısmı para ve bazıları da daha değişik sâhada olmak üzere bir çok vakıf kurmuşlar-

27 *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, İstanbul 1324, I, s. 333.

28 A.g.e., I, s. 335.

29 *Fetâvâ-yı Feyziye*, İstanbul 1324, I, s. 431.

30 A.g.e., I, s. 429.

31 Bu konuda daha fazla misâl ve Osmanlı İmparatorluğunda fâiz konusu için bak: N. Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Ribâ-fâiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık", *Vakıflar Dergisi*, IX, s. 54-56.

dır. Meselâ, Yavuz Sultân Selim, Mısır seferinden dönerken Şam'a uğramış, Muhyiddin 'Arabî (1240)'nin türbesi üzerine bir câmi yaptırtarak onu vakfetmiş, ayrıca ücretleri câmi'in para vakıflarından ödenmek üzere, bazıları Kur'ân okuyan bazıları da Kur'ânı tefsîr eden hâfız ve âlimler tayin etmiştir. Diğer taraftan, günlük yiyeceklerini o vakıftan temin eden fakirlere de tahsisat ayırtmıştır.³²

Her ne kadar para vakıflarına karşı çıkanlar olmuşsa da, Osmanlı cemiyetinde para vakıfları, müessese olarak fonksiyonunu icrâ etmiş ve büyük bir ihtiyaca cevap vermiştir. Dinî yönden bazı karşı çıkışlara rağmen, devletin ve dinî yetkililerin para vakıflarını müdâfaa etmeleri sebebiyle, bu çeşit vakıflar diğer müesseseler arasındaki yerini koruyabilmiştir. Yalnız, akçenin yarıya yakın bir değer kaybetmesi ile neticelenen 1584-1586 devalüasyon devresine rastlayan büyük buhran döneminde bir çok vakıf paraların zâyi olması, diyor Barkan ve Ayverdi, para vakfetme hareketinin bu tarihten sonra yavaşlamasına sebep olmuştur.³³ Bu görüş devalüasyonu takibeden çok kısa bir dönem için geçerli olsa bile, bu tesirin uzun süreli olmadığı vakıf kayıtları incelendiği zaman anlaşılmaktadır. Ayrıca buradan, o dönemde para vakıflarının azalmasında dinî münâkaşalardan daha çok, paranın değer kaybetmesi neticesinde şahsî menfaat düşüncesinin rol oynadığı neticesine varabiliriz. Vakıf paralar vakfiye şartlarına göre % 10-12,5 arasında mu'âmele-i şer'iyye ile işletildiği gibi, vakıf kapitalinin azalması hâlinde, % 15 karşılığında da borç olarak verilebiliyordu.³⁴

Para vakıfları ile ilgili bazı bilgileri toplu olarak görebilmek için, burada değişik dönemlerle ilgili istatistikleri ihtivâ eden bir tablo veriyoruz. Bu tabloda, 1456-1546 yılları arasında İstanbul, 1561 yılında Bursa ve 1700-1800 yılları arasında (XVIII. yüzyıl) Türkiye genelinde verilen bilgilere bir göz atacak olursak, diğer vakıf çeşitlerine nisbetle para vakıflarının oldukça kabarık bir yekûn tuttuğunu görürüz.

32 İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 281-82; J.V.Hammer, *Histoire de l'Empire Ottomane*, Paris 1844, I, s. 456-57; *İslâm Ansiklopedisi*, Fr., "Selim I", Ş.Altındağ. Para vakıfları ile ilgili sultan fermanları için bak: A. Refik, *XVI. asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul 1938, s. 87-88; N. Çağatay, a.g.mak., s. 55-56.

33 Ö.L.Barkan-E.H.Ayverdi, a.g.e., s. XXXI.

34 A.g.e., aynı yer.

Devir	Yer	İncelenen vakfiye		Vakıf kapital toplamı (akçe)	Kapitalin borca verilen kısmı (akçe)	Fâiz geliri (akçe)
		Toplam	Para olarak vakfedilenler			
Belli değil	İstanbul	2506	232 (%20,17)	3.809.323	—	—
1456-1494	"	"	41 (% 3,56)	728.600	—	—
1495-1519	"	"	224 (%19,47)	3.594.125	—	—
1520-1546	"	"	653 (%56,78)	13.253.736	—	—
Toplam: 1456-1546	"	2506	1150 (%45,89)	21.385.784	—	—
1561	Bursa	—	159	3.349.046	3.250.799	333.119
Bir yıllık muhâsebe kaydı 1700-1800	Türkiye (Genel)	330	97 (%29,42)	42.120.220	—	—

1456-1546 yılları arasında İstanbul'da kurulan 2506 vakıftan 1150 si para vakfı olup diğer vakıflar içerisinde % 45, 89 nisbetinde, 1700-1800 yılları arasında Türkiye genelinde tesis edilen vakıflardan rastgele seçilerek incelenmiş olan 330 vakıftan 97 si para vakfı olup % 29, 42 nisbetinde bir yer işgal etmektedir. Ayrıca, Bursa vakıflarının bir yıllık muhâsebe kayıtlarından, vakıf paraların hemen hepsinin mu'âmele-i şer'iyye şeklinde (fâizli) borç olarak verildiğini görüyoruz.³⁵

Sonuç olarak, bir makâle çerçevesinde incelediğimiz, fakat daha birçok titiz araştırmaya ihtiyaç duyulan para vakıfları konusundaki münâkaşaların tahlilinden şu neticeleri çıkarmış bulunuyoruz:

1- Bu konudaki fikir ayrılıkları, geçmiş ulemânın görüşlerinin farklı yorumlanmasından kaynaklanmış, para vakıflarına karşı çıkanların sayısı taraftar olanlara nazaran yok denecek kadar az olmuştur.

2- Para vakıfları, diğer vakıflar gibi dinî, ictimâî ve iktisâdî hizmetler gördüğü için, devlet ricâli ve şeyhülislâmlar gibi dinî yetkililer tarafından desteklenmiştir.

3- Hukûkî bir müessese olarak sağlam temellere oturtulduğu için denetlenmesi her zaman mümkün olmuştur.

4- Cemiyette köklü bir geleneğe sahip olması sebebiyle ufak çaptaki münâkaşalar ve karşı çıkışlar bu müesseseyi kaldırıp atamamış, her zaman hem devlet hem de halk tarafından destek görmüştür.

35 Tablodaki bilgiler için bak.: Ü.L.BarkanE.-H.Ayverdi, a.g.e., s. XXX-XXXI; B. Yedi yıldız, a.g.e., s. 117; M. Sancer, *Osmanlı Toplum Yapısı*, İstanbul 1969, s. 295.